

УДК 669.14.018.44/45

П.Василюк, канд. техн. наук

Тернопільський державний технічний університет імені Івана Пулюя

МЕХАНІЗМ ОКИСНЕННЯ ФЕРОХРОМОВИХ СПЛАВІВ

У роботі описано механізм окиснення легованих сплавів системи залізо-хром при 1273-1623 К на повітрі й у силікатному розплаві, а також під дією електромагнітного поля. Захисна дія окалини забезпечується поступовим зниженням рухливості компонентів від внутрішніх до зовнішніх оксидів. У силікатному розплаві переважає гаряча електрохімічна корозія у поєднанні із окисно-відновними реакціями.

Позитивна дія електромагнітного поля обумовлена ефектом виштовхування алюмінію, кремнію, що поводяться як діамантики, на поверхню сплаву.

Сплави системи залізо-хром використовують для елементів дозаторних пристроїв при виробництві мінеральних волокон. На живильники, дозатори одночасно впливає силікатний розплав та повітря при температурах 1273-1623 К.

У роботі проаналізовано механізм окиснення сплавів у цих середовищах з використанням рентгеноструктурного, металографічного, хімічного аналізу, кривих розподілу компонентів сплаву в реакційній зоні.

Механізм окиснення ферохромових сплавів на повітрі

Для бінарних сплавів Fe-75%Cr криві розподілу (рис.1) мають вигляд негармонійних коливань, що відповідає наявності в окалині пор, каналів через їх стовбчату будову. Загальний вміст (ат.%) компонентів в окалині не становить 100%, особливо в місцях спаду кривих. Окаліну умовно можна розподілити на зовнішній і внутрішній пласти. Загальна сума компонентів зовнішньої окалини значно менша за внутрішню. Це зв'язано з тим, що зовнішня частина окалини розпушена легкими оксидами хрому, що збираються на стінках алундового тигля і за даними рентгеноструктурного аналізу відповідають Cr_2O_3 . Окаліна, що залишається на поверхні зразків, ідентифікується як оксид хрому Cr_2O_3 . Слід зауважити, що під таким оксидом виявлений пласт з нітридів хрому, що зумовлюють відшарування оксидів хрому.

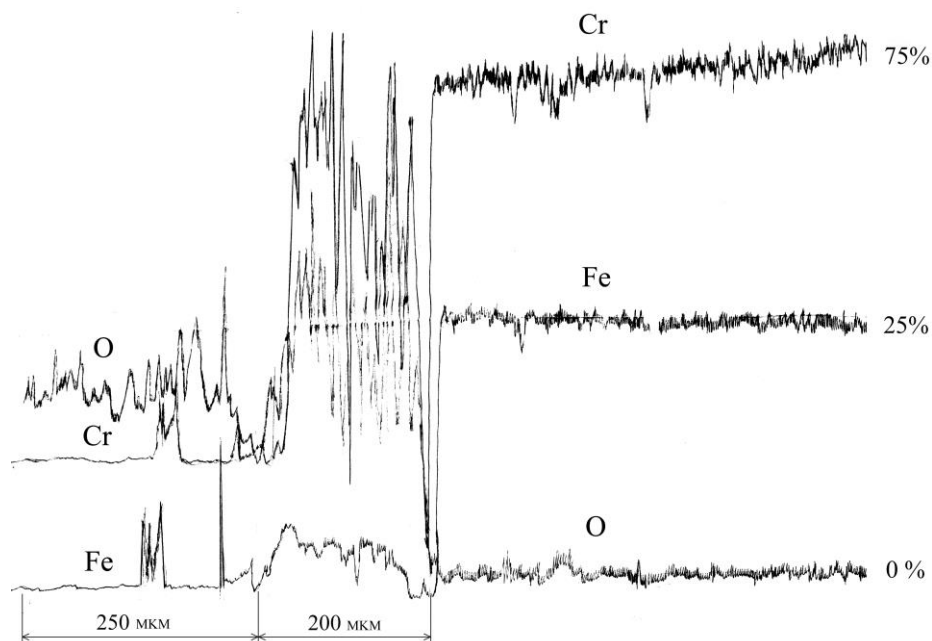

Рис. 1. Розподіл компонентів сплаву Fe-75%Cr в окалині.

Значно вищу окалиностійкість показують сплави з 35% вмістом Cr [1]. На їх поверхні утворюються оксиди шпинельного типу $FeOCr_2O_3$. Захисна дія оксидів здебільшого визначається її зчепленням з металом. Коефіцієнт Піллінга-Бедуорса, що характеризує силу зчеплення окалини з основою, для шпинелі приймає із всіх оксидів найвищого значення - 3,06, а для оксидів хрому - 2,02.

При невеликих додатках алюмінію (до 0,5%) криві розподілу алюмінію, хрому згладжуються. В окаліні виявлені оксиди шпинельного типу $FeO (Cr,Al)_2O_3$. Підвищуючи вміст алюмінію до 3%, можна добитися утворення на поверхні металу переважно його оксидів (рис.2).

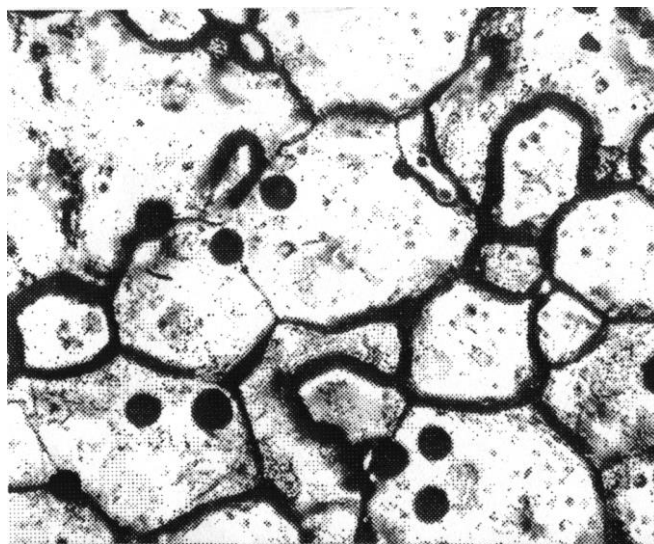
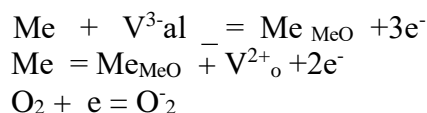

Рис. 2. Мікроструктура зовнішнього шару оксидів алюмінію.

Межі зерен залишаються найбільш дифузійно розвиненими і сприяють відшаруванню оксидів. Через 30 хв. окиснення при 1473 К на тілі зерен відзначено утворення темних плям, що через 3 год. набувають круглої форми і містять нітриди алюмінію. Такі нітриди нестійкі, і при їх розпаді вивільнюється алюміній, що заліковує оксидну плівку. Розподіл компонентів сплаву в реакційній зоні [2] виявляє наявність піків на алюмінії у зовнішніх пластах окалини, за якими відзначають піки на хромі. За даними [3] дифузійна рухливість алюмінію в оксидах значно менша за таку ж для хрому і заліза. Таким чином, окалиностійкість забезпечується поступовим сповільненням рухливості катіонів (електропровідності) від внутрішніх до зовнішніх оксидів. Значення ефективних коефіцієнтів дифузії хрому і алюмінію [2] становлять 10^{-16} м²/с. Близькі значення таких коефіцієнтів дозволяють стверджувати, що оксиди цих елементів утворюють між собою тверді розчини заміщення відповідно до процесу алюмотермічних реакцій.

Схематично процеси у реакційній зоні на повітрі подано на рис.3. Реакція на межі $Me-MeO$ відбувається декількома стадіями, у т. ч. утворення, транспортування і анігіляція проміжних продуктів. Молекулярний кисень, стаючи фізично адсорбованим, може бути акцептором для електронів металу і утворювати звязки хімічно адсорбованих O_2^- , O_2^{2-} чи O^- [4]

Заряджені частинки утворюють електричне поле. Негативний заряд оксидної поверхні має бути скомпенсований позитивним зарядом металу.

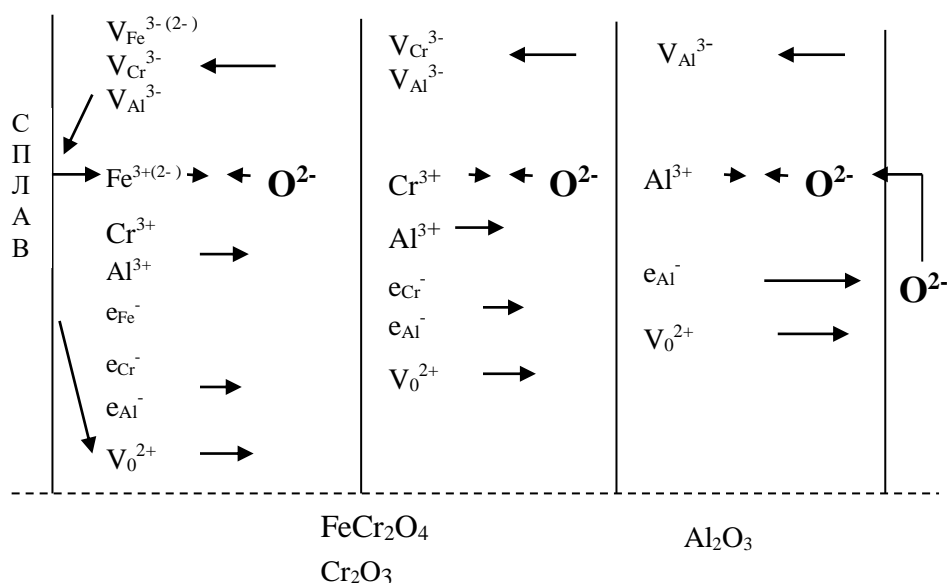

Рис. 3. Схематичне зображення процесів на межі Ме-МеО на повітрі.

Анігіляція відбувається як

Електронний потік проходить від поверхні Ме-МеО до оксидної поверхні, утворюючи негативний хімічно адсорбований кисень. Для товстих оксидів електричний струм підтримується термічно активованим напівпровідником в оксиді. Відомо [5], що шпинель FeCr_2O_4 і FeO належать до напівпровідників р - типу, як і оксид хрому, до 1523 К. Оксиди алюмінію і кремнію належать до напівпровідників n-типу. Можливість утворення електронних вакансій обумовлена здатністю металічних йонів, особливо перехідних металів, існувати у різних валентних станах. Більшість оксидів характеризуються високою електронною рухливістю, а рухливість йонів на декілька порядків менша. Враховуючи також той факт, що оксиди вміщують у невеликій кількості домішки інших металів, можна стверджувати про переважний електронний струм, а термічно активовані йони захоплює електронний вітер.

Механізм окиснення ферохромових сплавів у силікатних розплавах

На рис. 4 показані криві розподілу компонентів у реакційній зоні як з боку повітря, так і силікатного розплаву після 20 діб експлуатації живильників. Спад на кривих розподілу компонентів відповідає порам і каналам в окалині, і місця їх залягання відповідають пікам на алюмінії. За даними фазового аналізу піки ідентифікуються як оксиди алюмінію Al_2O_3 . Таким чином, пори заповнені оксидами алюмінію, виявляють захисну дію і блокуються оксидами від дальшого їх зростання. Слід зауважити, що з боку силікатного розплаву спостерігається значно більше пор. Оксиди кремнію як і молібдену, також сприяють розпушуванню окалини.

Досліджували промислове скло із значенням кисневого числа 2,41, 2,77 і 3,44. Кисневе число характеризує відношення кисню до атомів кремнію. Відомо [6], що наявність лужних компонентів Na_2O , CaO , MgO приводить до розриву кремнійкисневих містків, зниженню вязкості і взаємодії кисню розплаву з реакційними компонентами сплаву. Агресивність розплаву ще більше підвищується при наявності води і фтору. Ці компоненти також сприяють процесові формування і зростання кристалічних частин у розплаві. На поверхні сплаву утворюється багатошарова окалина, товщина якої значно менша, ніж на повітрі. Окалина має

лускоподібну будову і досить розпушена. Після її відшарування відбувається як анодне розчинення основних компонентів сплаву, так і внутрішнє окиснення сплаву.

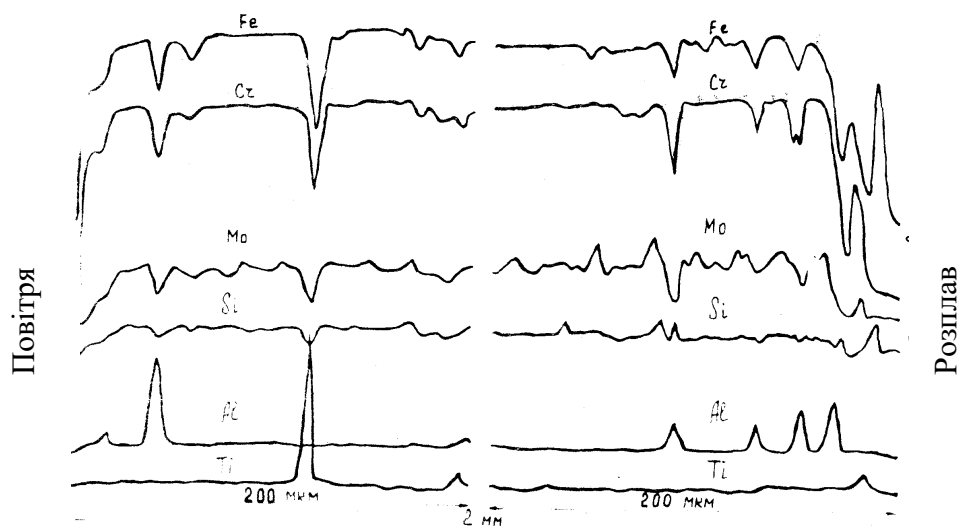

Рис.4. Розподіл елементів на межі окалини – середовище.

Підвищення корозійної стійкості відзначено при додаванні до сплаву кобальту до 5% і алюмінію - до 3%. При цьому на поверхні зразків виявлені оксиди шпинельного типу $CoCr_2O_4$, для яких коефіцієнт Піллінга-Бедуорса становить 3,01. З точки зору хімічної активності кобальт є найбільш інертним елементом щодо компонентів розплаву і зберігає магнітні властивості до 1423 К. Оксиди алюмінію виявлені як на поверхні, так і при внутрішньому окисненні. Крім того, на поверхні виявлені алюмосилікати, у яких оксид кремнію перебуває в аморфному стані.

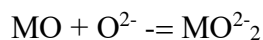
Хімічний аналіз скла свідчить наявність як дво-, так і тривалентного заліза, тривалентного хрому і алюмінію. Визначений також коефіцієнт їх масоперенесення з сплаву до силкатного розплаву. Відзначено, що із збільшенням вмісту алюмінію у сплаві знижується коефіцієнт масоперенесення до розплаву заліза і хрому, що обумовлено підвищенням захисної дії металу оксидами алюмінію.

Особливе місце займає взаємодія сплавів з розплавами скла, що містить до 10% B_2O_3 . Катастрофічне окиснення сплаву призводить до зміни форми зразків. За даними металографічного і електронномікроскопічного аналізу на поверхні сплаву утворюється легкоплавка евтектика $Fe-Fe_2B$, яка за даними [7] знижує робочу температуру сплаву на 250-300 К.

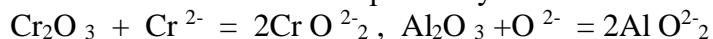
Схематичне зображення взаємодії компонентів сплаву з компонентами розплаву подано на рис.5.

Таку взаємодію можна розглянути з точки зору окисно-відновних реакцій. Розплав скла містить як основні компоненти Na_2O , CaO , MgO , O^{2-} , так і кислоти SiO_2 , SO_3 , B_2O_3 . Коли окалина взаємодіє з основними компонентами і розчиняється як анійони, тоді відбувається основне флюсування, а коли взаємодіє з кислотними компонентами, тоді, відповідно, кисле флюсування.

Якщо активність кисню достатня для утворення комплексних аніонів, відбувається основне флюсування:

Основне флюсування відбувається при утворенні на металі захисних оксидів алюмінію і хрому. Початкове їх утворення збіднює розплав киснем і призводить до зростання активності основних компонентів розплаву:

з утворенням у розплаві відповідно хроматних і алюмінатних йонів. Ці йони мігрують до місць з вищим вмістом кисню, виділяючи кисень:

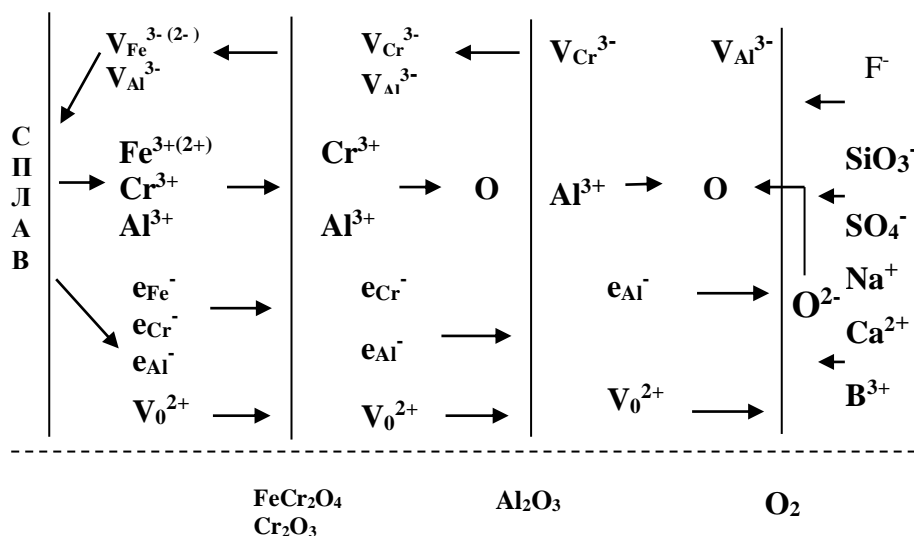

Рис. 5. Схематичне зображення реакційної зони окалина-розплав

При несучільності окалини, наявності пор і каналів розплав може заходити до поверхневих пластів сплаву і приводити до анодного розчинення компонентів сплаву, тобто процес має електрохімічний характер. Анодом при цьому служать межі зерен, дефекти структури, а катодом - і тіло зерна, і оксидні та нітридні сполуки. Структурні складові сплаву утворюють між собою мікрогальванічні пари. Електролітом виступає силікатний розплав. Носіями струму в метали є валентні електрони, а в силікатному розплаві - як прості так і комплексні анійони та електрони. Анодний процес інтенсифікується розпушуванням окалини фтором, оксидом сульфуру, оксидами бору. Окалина має невеликі вкраплення атомів заліза і хрому, тому електронний струм переважатиме. Крім того, на межі розподілу окалина - розплав молекулярний кисень приєднує електрони і перетворюється на анійон. Проте його вміст значно менший, ніж при окисненні на повітрі. Кисень розплаву є слабким акцептором для електронів, і процес утворення оксидів сповільнюється.

Механізм окиснення в умовах дії електромагнітного поля.

Такі деталі, як фідерна плита, нагріваються силікатним розплавом, а живильники - промисловими трансформаторами або високочастотними генераторами. Тому необхідно було вивчити механізм окиснення сплавів в умовах дії електромагнітного поля. При цьому важливими чинниками є градієнти температур і густини струму на ширині деталі (рис.6).

Температура крил живильників сягає 1123 К, тоді як у середній частині - 1623 К. Густина струму теж найбільшого значення сягає в середній частині деталі. Потужність, що подається на деталь, складає приблизно 80 кВт. Після 20 діб роботи крила живильників мають великий вміст оксидів хрому і хромітів, а в середній частині, і, особливо довкола фільтер, переважають оксиди алюмінію сріблястого відтінку. На відміну від окиснення на повітрі, товщина окалини не перевищує 60 мкм, а оксиди алюмінію не мають інородних атомів. Рельєф поверхні, живильників набуває концентричних елепсів, що відображає процес тепло-, і масоперенесення. В умовах дії електромагнітного поля суцільні захисні оксиди алюмінію утворюються при вмісті його у сплаві понад 0,5%, що значно менше, ніж у випадку газового нагрівання.

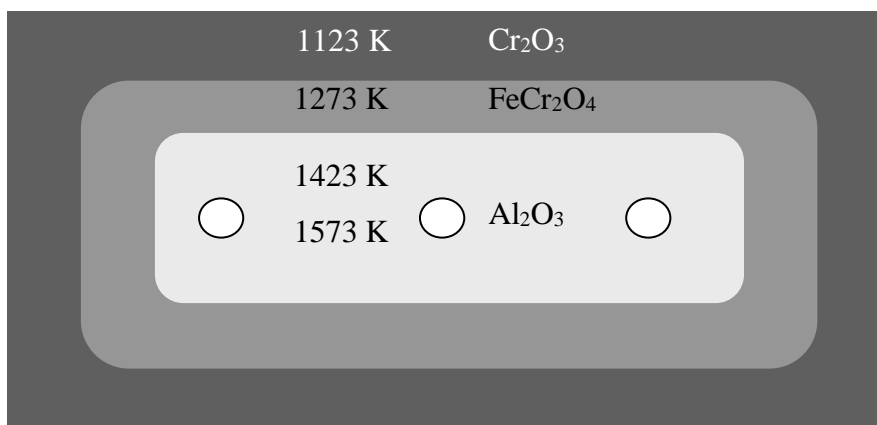

Рис. 6. Схематичне зображення градієнтної структури живильника.

Це обумовлено тим, що дія електромагнітного поля приводить до ефекту виштовхування алюмінію, кремнію на поверхню, які поводяться як діамантики [8]. Кисень і азот повітря також поводяться як парамагнетики щодо сплаву, тому слабо адсорбуються його поверхню. При цьому їх оксиди, у т. ч. і оксиди шпинельного типу, набувають переважно електричного моменту. Тому при вимкненні струму спостерігається осипання окалини. Мікроструктура має в'ялоподібний характер. Таке явище пояснюється тим, що дія поля приводить до прецесії атомів алюмінію і кремнію довкола його векторів, і у просторі вони описують конусоподібні фігури, що називаються трахоїдами, а в площині - концентричні еліпси. Як в металі, так і в окалині, переважає електронний струм, що захоплює за собою йонний потік і при цьому неодноразово розсіюється. Таким чином, струм провідності буде визначатися дрейфом електронів.

The paper deals with mechanism of the Fe-Cr system dilute alloys oxidation at 1273-1623 K in the air and in the silicone solution as well as those subjected to electromagnetic field.

The protective action of the calx is due to the gradual reduction of the components mobility caused by the internal to the external oxides.

Electrochemical hot corrosion in combination with oxidation- reduction reactions prevails in the silicate solution.

The positive action of electromagnetic field is caused by of the of ejection of aluminium, silicon, which both act like diamagnets.

Література

1. Василюк П.М. Повышение окислостойкости сплавов железо-хром // Металлы. Изв. АН СССР.- 1989.-№1.-С.154-156.
2. Шаблій О., Василюк П., Катеринюк І. Моделювання дифузійних процесів у сплавах системи Fe-Cr при високих температурах // Вісник Тернопільського державного технічного університету.-2000.-№2.-Т.5.-С.5-12.
3. Физико-химические свойства окислов: Справочник / Под ред. Г.В. Самсонова - М.: Металлургия,1978.-472с.
4. Martin M., Fromm E. // Journal of Alloys and Compounds. -1997.-258.-P.7-16.
5. Биркс Н., Майер Дж. Введение в высокотемпературное окисление металлов / Пер. с англ.- М.: Металлургия, 1987.-182с.
6. Аппен А.А. Химия стекла. - М.: Химия, 1974.-350с.
7. Konoco H., Nishizana T., Chiba A. Borides in stainless steel. // J. Jap. Inst. Metals. -1966. -v.302.-P.157-168.
8. Василюк П.М., Гаврилюк В.П. Вплив електромагнітного поля на високотемпературну стійкість залізохромових сплавів // Металознавство та обробка металів. ФТІ МС НАНУ, НТТУ-КПІ. -1999. - №4. -С.68-71.

Одержано 12.12.2000 р.